Vidvān - Ruhuna Undergraduate Academic Journal of Pali and Buddhist Studies
Volume I , Issue I
ISSN: 3121-5033

ත්‍රිපිටකයේ අන්තර්ගත අපෝහක සංවාද ක්‍රම පිළිබඳව විමර්ශනාත්මක අධ්‍යයනයක් (කථාවත්ථුප්පකරණය ඇසුරින්)

වැලිවේරියේ සිරි මංගල හිමි
බෞද්ධ අධ්‍යයන අංශය, නාගානන්ද ජාත්‍යන්තර බෞද්ධ අධ්‍යයන ආයතනය
weliweriyesirimangalathero@gmail.com

සාරසංක්ෂේපය

මෙම පර්යේෂණය මගින් අභිධර්ම පිටකයට අයත් කථාවත්ථුප්පකරණයේ අන්තර්ගත දාර්ශනික සංවාද සම්ප්‍රදාය සහ එහි පවතින 'අපෝහක' ව්‍යුහය නූතන දාර්ශනික සන්දර්භය තුළ විමර්ශනය කරනු ලබයි. වර්තමාන ගෝලීය දාර්ශනික සංවාද පර්යන්තය තුළ පෙරදිග, විශේෂයෙන්ම බෞද්ධ සංවාද ක්‍රමවේදයන් ප්‍රමාණවත් පරිදි භාවිත නොවීම සහ බුදුසමය සතු ගැඹුරු 'අපෝහ' සංකල්පය නූතන විවේචනාත්මක චින්තන ධාරාවන් සමඟ නිසි ලෙස බද්ධ වී නොමැති වීම මෙහි මූලික පර්යේෂණ ගැටළුව ලෙස හඳුනා ගැනිණි. කථාවත්ථුප්පකරණය තුළ අන්තර්ගත වන අපෝහක සංවාද ක්‍රම හඳුනා ගැනීම සහ ඒවා නූතන සන්නිවේදනය, වෘත්තීය ආචාරධර්ම හා අන්තර්-සංස්කෘතික දර්ශනය පෝෂණය කිරීමට දායක කරගත හැකි ආකාරය විමසා බැලීම පර්යේෂණයේ ප්‍රධාන අරමුණ වේ. මෙම අධ්‍යයනය සඳහා ගුණාත්මක පර්යේෂණ ක්‍රමවේදය භාවිත කළ අතර, එහිදී පාඨමය සහ අර්ථකථන විශ්ලේෂණය (Hermeneutµc analys) ප්‍රධාන මෙවලම ලෙස යොදා ගන්නා ලදී. පර්යේෂණයේ ප්‍රධාන සොයාගැනීම්වලට අනුව, කථාවත්ථුප්පකරණය යනු අතිශය විධිමත් අෂ්ටමුඛ තර්ක පද්ධතියකින් සහ අනුලෝම-පටිලෝම වැනි සංකීර්ණ තාර්කික පියවරයන්ගෙන් යුත් අග්‍රගණ්‍ය නිර්මාණයකි. බෞද්ධ අපෝහවාදය මගින් භාෂාවේ සීමාසහිත බව පෙන්වා දෙමින්, වැරදි දෘෂ්ටීන් බැහැර කිරීම හරහා සත්‍යය කරා ප්‍රවේශ වන ආකාරය මෙහිදී අනාවරණය විය. මෙම අධ්‍යයනය මගින් නිගමනය කරනුයේ කථාවත්ථුප්පකරණය යනු හුදෙක් ඓතිහාසික ලේඛනයක් නොව, නූතන ලෝකයේ මතවාදී අර්බුදයන්ට සහ සන්නිවේදන ගැටලුවලට තාර්කික විසඳුම් ලබා දිය හැකි සජීවී දාර්ශනික මාර්ගෝපදේශයක් බවයි. ඒ අනුව, බෞද්ධ සංවාද ක්‍රමවේද නූතන අධ්‍යාපන පද්ධතියට ඒකාබද්ධ කිරීම සහ සමාජ මාධ්‍ය තුළ වඩාත් ශිෂ්ටසම්පන්න සංවාද රටාවක් බිහි කිරීම සඳහා බෞද්ධ සංවාද ආචාරධර්ම ප්‍රායෝගිකව භාවිත කළ යුතු බව මෙහිදී නිර්දේශ කෙරේ. අවසාන වශයෙන්, මෙම ගවේෂණය බෞද්ධ දර්ශනය පටු ශාස්ත්‍රීය රාමුවෙන් ඔබ්බට ගෙන ගොස් ප්‍රායෝගික මානව සන්නිවේදනය උදෙසා අලුත් මාවතක් විවර කරයි.

***ප්‍රමුඛ පද :-** අපෝහක, සංවාද, තාර්කික, කතාවත්ථුප්ප්‍රකරණය, සන්නිවේදනය*

Article History: **Received**: 27.03.2026 **Accepted**: 30.06.2026

© Editor in Chief: Dr. Ven. Koggalle Wijitha, Editor: Dr. Thusitha Rajapaksha

1. හැඳින්වීම

බුදුසමය යනු හුදෙක් ආගමික විශ්වාස පද්ධතියක් පමණක් නොව, එය අතිශය විධිමත් වූත් තර්කානුකූල වූත් දාර්ශනික සම්ප්‍රදායකි. ක්‍රිස්තු පූර්ව හයවන සියවසේ සිටම භාරතීය චින්තන ලෝකය තුළ විවිධ දෘෂ්ටිවාදයන් අතර පැවති සට්ටනය සහ සංවාදය බුදුදහමේ විකාශනයට ප්‍රබල පදනමක් සැපයීය. ත්‍රිපිටක සාහිත්‍යය පරීක්ෂා කිරීමේදී පෙනී යන්නේ බුද්ධ දේශනාව බොහෝ විට ගොඩනැගී ඇත්තේ ප්‍රශ්නෝත්තර සහ සාකච්ඡාමය ස්වරූපයකින් බවයි. මෙය හුදෙක් ඒකපාර්ශවීය දේශනයක් නොව, ප්‍රතිවාදියාගේ තර්ක බිඳලමින් සත්‍යය කරා ගමන් කරන 'දාර්ශනික සංවාද සම්ප්‍රදායකි'. බුදුරජාණන් වහන්සේ සත්‍යය ගවේෂණය කිරීම සඳහා විභජ්ජවාදය හෙවත් විශ්ලේෂණාත්මක ක්‍රමය භාවිත කළහ. මූලික බුදුසමය තුළ හමුවන මෙම සංවාද ලක්ෂණ පසුකාලීන අභිධර්ම පිටකයට අයත් කථාවත්ථුප්පකරණය වැනි මහා ග්‍රන්ථයන්හි ඉතා සංකීර්ණ තර්ක ශාස්ත්‍රීය රාමුවක් දක්වා වර්ධනය විය. Hadot (2021) පෙන්වා දෙන පරිදි, මෙම සංවාද ක්‍රමවේදය හුදු වාදයක් පමණක් නොව එය "Dialogue as a way of life" හෙවත් ජීවන මාර්ගයක් ලෙස දාර්ශනිකව අර්ථකථනය කළ හැකිය.

ත්‍රිපිටකයේ අන්තර්ගත දාර්ශනික සංවාද සම්ප්‍රදාය විමසීමේදී දීඝ නිකාය සහ මජ්ඣිම නිකාය වැනි සූත්‍ර දේශනාවන්හි එන විවාදයන් අතිශය වැදගත් වේ. බුදුසමය යනු හුදෙක් ආගමික විශ්වාස පද්ධතියක් පමණක් නොව, එය තර්කය සහ විමර්ශනය පදනම් කරගත් දාර්ශනික දහමකි. බුදුදහම තුළ තර්කය සහ විවාදය භාවිත කළේ අන්‍යයන් පරාජය කිරීමේ හෝ වාදයෙන් ජයග්‍රහණය කර පෞද්ගලික ලාභ ප්‍රයෝජන ලැබීමේ අරමුණින් නොව, අවිද්‍යාව දුරු කර ප්‍රඥාව උපදවා ගැනීම සඳහාය. බුදුරජාණන් වහන්සේ සත්‍යය විවරණය කිරීමේදී විවිධ පුද්ගලයන්ගේ බුද්ධි මට්ටමට සහ ඔවුන්ගේ තර්කනයන්ට අනුකූලව දේශනා පැවැත්වූහ. මෙය හුදු ඒකපාර්ශවීය ප්‍රකාශනයක් නොව, ප්‍රතිවාදියාගේ ප්‍රශ්නවලට තාර්කිකව පිළිතුරු දෙමින් ඔහු ලවාම සත්‍යය පිළිගන්වන සංවාදමය සන්නිවේදනයක් විය. බුද්ධ දේශනාවල පවතින මෙම සාකච්ඡාමය ස්වභාවය නිසාම එය ''විභජ්ජවාදය" හෙවත් බෙදා වෙන් කර විශ්ලේෂණය කිරීමේ මාවත ලෙස හඳුන්වනු ලබයි.

මෙම සංවාද සම්ප්‍රදාය තුළ අනුගමනය කළ 'අපෝහ' හෙවත් බැහැර කිරීමේ ක්‍රමවේදය සුවිශේෂී තැනක් ගනී. සාමාන්‍යයෙන් යම් වස්තුවක් හෝ සංකල්පයක් නිර්වචනය කිරීමේදී එය කුමක්දැයි පැවසීම සම්ප්‍රදාය වුවද, බෞද්ධ අපෝහක ක්‍රමය තුළදී සිදු කරන්නේ එය කුමක් නොවේදැයි බැහැර කරමින් සත්‍යය අවධාරණය කිරීමයි. මෙමගින් භාෂාවේ ඇති සීමාසහිත බව සහ සංකල්ප මගින් යථාර්ථය වැරදි ලෙස අර්ථකථනය කිරීමේ අවදානම අවම කරනු ලබයි. උදාහරණයක් ලෙස 'ආත්මය' වැනි සංකල්ප විග්‍රහ කිරීමේදී, පංචස්කන්ධයේ ඇති අනිත්‍ය ස්වභාවය පෙන්වා දෙමින් ආත්මය නොවන දෑ බැහැර කිරීමේ තර්කය බුදුදහම තුළ බහුලව

භාවිත වේ. මෙය හුදු නිෂේධනයක් නොව, ගැඹුරු විශ්ලේෂණයක් හරහා යථාර්ථය වෙත ළඟාවීමේ විද්‍යාත්මක මාවතකි. වචන මගින් පරමාර්ථ සත්‍යය ප්‍රකාශ කිරීමට ඇති නොහැකියාව හඳුනාගත් බෞද්ධ තර්ක ශාස්ත්‍රඥයෝ, අසත්‍ය ස්ථාවරයන් බැහැර කිරීම තුළින් ඉතිරි වන අවබෝධය සත්‍යය ලෙස හඳුනා ගත්හ.

කථාවත්ථුප්පකරණය තුළ මෙම සංවාද ක්‍රමය අතිශය විධිමත් තර්ක ශාස්ත්‍රීය හැඩයකින් ඉදිරිපත් කර ඇත. තෘතීයික ධර්ම සංගායනාව අවස්ථාවේදී මොග්ගලීපුත්ත තිස්ස මහ රහතන් වහන්සේ විසින් සම්පාදනය කරන ලදැයි සැලකෙන මෙම ග්‍රන්ථය, එකල පැවති විවිධ නිකායන්හි මිථ්‍යා මත පරාජය කිරීම සඳහා අනුලෝම, පටිලෝම, නිග්ගහ සහ පටිකම්ම වැනි අවධීන් හරහා ඕනෑම වාදයක් විමර්ශනයට ලක් කරයි. අනුලෝම ක්‍රමය මගින් තර්කයක සාධනීය පැත්තත්, පටිලෝම ක්‍රමය මගින් එහි නිෂේධනීය පැත්තත් පරීක්ෂා කරන අතර, නිග්ගහ මගින් තර්කයේ ඇති පරස්පරතා හෙළිදරව් කර ප්‍රතිවාදියාගේ වැරදි මතය තාර්කිකව බිඳ දමනු ලබයි. මෙම ක්‍රමවේදය හුදෙක් වාචික වාදයක් නොව, ප්‍රතිවාදියාගේම තර්කයේ ඇති දොස් ඔහුටම පෙන්වා දෙන ඉතා සියුම් මනෝවිද්‍යාත්මක සහ තාර්කික ප්‍රවේශයකි.

බෞද්ධ අපෝහක ක්‍රමය තුළින් පෙන්වා දෙන්නේ ස්ථාවර ආත්මයක් හෝ සදාකාලික සත්‍යයක් පිළිබඳ පූර්ව නිගමනවලින් තොරව, හේතුඵල දහමට අනුව යථාර්ථය විග්‍රහ කරන ආකාරයයි. ලෝකය සහ සත්වයා යනු පවතින සජීවී ක්‍රියාවලියක් මිස නිශ්චල වස්තුවක් නොවන බව තර්කානුකූලව පෙන්වා දීම මෙහි ප්‍රමුඛ අරමුණයි. ත්‍රිපිටකයේ මෙම දාර්ශනික සංවාද පසුබිම වර්තමාන ලෝකයට ඉතා වැදගත් වන්නේ, එය අන්තගාමී මතවාදයන්ගෙන් තොරව මධ්‍යස්ථව සහ විචාරශීලීව සත්‍යය ගවේෂණය කිරීමට අවශ්‍ය කරන බුද්ධිමය මෙවලම් සපයන බැවිනි. දෘෂ්ටිවල එල්බ නොගෙන, ඒ ඒ දෘෂ්ටිවල ඇති අසත්‍යතාව බැහැර කිරීමෙන් උදාවන ප්‍රඥාව බෞද්ධ සංවාද සම්ප්‍රදායේ අවසාන ප්‍රතිඵලයයි. මෙම ඓතිහාසික පසුබිම අවබෝධ කර ගැනීම තුළින් නූතන දාර්ශනික ගැටලු විසඳීමට නව මාවතක් විවර කර ගත හැකිය.

2. සාහිත්‍යය විමර්ශනය

බෞද්ධ දර්ශනය සහ එහි සන්නිවේදන ක්‍රමවේදයන් පිළිබඳ පවතින සාහිත්‍යය විමසීමේදී පෙනී යන්නේ, මූලික බුදුසමය තුළින් ඇරඹි විභජ්ජවාදී ප්‍රවේශය පසුකාලීනව අතිශය සංකීර්ණ තර්ක ශාස්ත්‍රීය සම්ප්‍රදායක් දක්වා විකාශනය වී ඇති බවයි. මෙම විකාශනය හුදෙක් ශාස්ත්‍රීය අභ්‍යාසයක් නොව, භාෂාව, සිතීම සහ සන්නිවේදනය යන ත්‍රිවිධ අංශයන්ගේ එකතුවක් ලෙස හැඳින්විය හැකිය.

Classical Indian philosophy හෙවත් සම්භාව්‍ය භාරතීය දර්ශනය තුළ 'අපෝහ' (Apoha) සංකල්පය යනු අර්ථ විචාර විද්‍යාවේ (Semantics) විප්ලවීය වෙනසක්

සිදුකළ මතවාදයකි. විශේෂයෙන්ම ක්‍රිස්තු වර්ෂ 5 සහ 7 වැනි සියවස්වල විසූ දින්නාග සහ ධර්මකීර්ති වැනි මහා බෞද්ධ තර්ක ශාස්ත්‍රඥයන් විසින් පෝෂණය කරන ලද මෙම සංකල්පය හරහා අවධාරණය කෙරුණේ, වචනයකින් යම් වස්තුවක් අර්ථ ගැන්වීමේදී සිදුවන්නේ එම වස්තුවට අයත් නොවන දෑ බැහැර කිරීම මිස, එම වස්තුවේ ස්වභාවය සෘජුව ප්‍රකාශ කිරීම නොවන බවයි. සාම්ප්‍රදායික දර්ශනයන්හි වචනයක් මගින් යම් වස්තුවක සදාකාලික 'සාරය' (Essence) ප්‍රකාශ කරන බව විශ්වාස කළ ද, බෞද්ධ අපෝහවාදය එම ස්ථාවරය අභියෝගයට ලක් කළේය.

Chakrabart (2024) පෙන්වා දෙන පරිදි, 'අපෝහ' යනු නිෂේධාත්මක අර්ථ විග්‍රහයක් (Negative Differentiation) හරහා සත්‍යය කරා ළඟාවීමේ ක්‍රමවේදයකි. උදාහරණයක් ලෙස 'ගවයා' යන වචනයෙන් අදහස් වන්නේ 'ගවයා නොවන සියල්ල බැහැර කිරීමයි' (Anyāpoha). මෙහිදී ගවයා යන සංකල්පය ගොඩනැගෙන්නේ අශ්වයන්, එළුවන් හෝ සිංහයන් වැනි 'ගව නොවන' සත්ව කාණ්ඩ බැහැර කිරීමෙනි. මෙය නූතන ව්‍යුහවාදී භාෂා දර්ශනයට, විශේෂයෙන්ම ෆර්ඩිනන්ඩ් ද සෝසර්ගේ 'වෙනස' පිළිබඳ න්‍යායට බෙහෙවින් සමීප අදහසකි. බෞද්ධ තර්ක විද්‍යාවට අනුව භාෂාව මගින් අපට ලබා දෙන්නේ වස්තූන් පිළිබඳ සැබෑ ස්වභාවය නොව, සන්නිවේදනය පහසු කරනු පිණිස මනසින් ගොඩනගා ගත් පොදු ලක්ෂණ සමූහයක් පමණි.

Schmidt (2022) සිය පර්යේෂණ පත්‍රිකා මගින් පෙන්වා දෙන්නේ බෞද්ධ අපෝහවාදය තුළින් භාෂාවේ ඇති සීමාසහිත බව සහ වචන මගින් යථාර්ථය ග්‍රහණය කර ගැනීමට ඇති නොහැකියාව මැනවින් පැහැදිලි කරන බවයි. පරමාර්ථ සත්‍යය යනු වචනවලට හසු නොවන, මොහොතින් මොහොත වෙනස් වන අනිත්‍ය ප්‍රපංචයකි. එබැවින් වචන යනු ස්ථාවර යථාර්ථයක් නොව, හුදෙක් සම්මුති මාත්‍රයකි. මෙමගින් භාෂාව යනු හුදෙක් සන්නිවේදන මෙවලමක් පමණක් බවත්, එය පරමාර්ථ සත්‍යය නොවන බවත් තහවුරු කරයි. අපෝහ න්‍යාය මගින් පුද්ගලයා සංකල්පීය සිරගෙයකින් නිදහස් කරන අතර, භාෂාව මත පමණක් පදනම්ව ලෝකය දෙස බැලීමේ ඇති දෝෂ සහිත බව පෙන්වා දෙයි.

භාෂා දර්ශනය තුළ අපෝහවාදයේ ඇති වැදගත්කම වන්නේ එය සත්‍යය විමසීමේදී පවතින විමර්ශනශීලී බවයි. කිසියම් මතවාදයක් හෝ දෘෂ්ටියක් වචන මගින් තහවුරු කිරීමට වඩා, එහි පවතින සදොස් තැන් සහ පරස්පරතා බැහැර කිරීම මගින් සත්‍යය මතු කර ගැනීමට මෙම සංකල්පය මග පෙන්වයි. දින්නාගයන්ගේ මෙම ප්‍රවේශය පසුකාලීනව කථාවත්ථුප්පකරණය වැනි ප්‍රකරණ ග්‍රන්ථවල එන සංවාද රටාවන් තාර්කිකව විශ්ලේෂණය කිරීමට පදනම සැපයීය. ඒ අනුව, අපෝහ යනු හුදු භාෂාමය න්‍යායක් පමණක් නොව, එය යථාර්ථය වටහා ගැනීම සඳහා භාවිත කරන දාර්ශනික මාලිමාවකි.

බුදුසමය ආරම්භයේ සිටම සංවාදය යනු හුදෙක් අදහස් හුවමාරු කර ගැනීමේ මෙවලමක් පමණක් නොව, එය ගැටලු විසඳීමේ සහ පොදු එකඟතාවන්ට පැමිණීමේ ප්‍රබලතම දාර්ශනික මාධ්‍යයක් ලෙස හඳුනාගෙන තිබුණි. බුද්ධ දේශනාවන්හි එන විභජ්ජවාදී ප්‍රවේශය තුළින් ගම්‍ය වන්නේ ඕනෑම සංකීර්ණ ගැටලුවක් කොටස් කර විශ්ලේෂණය කිරීමේ අවශ්‍යතාවයි. Zubir (2021) සිය මෑතකාලීන පර්යේෂණාත්මක අධ්‍යයනයන් මගින් පෙන්වා දෙන්නේ හෙවත් සංවාදය සහ ගැටුම් නිරාකරණය සඳහා බෞද්ධ සංවාද රටාවන්හි පවතින සුවිශේෂී අදාළත්වයයි. බටහිර තර්ක ශාස්ත්‍රය බොහෝ විට ජයග්‍රහණය හෝ පරාජය මත පදනම් වූ ද්විමය ස්වභාවයක් ගත්තද, බෞද්ධ සංවාදයක මූලික පදනම වන්නේ ප්‍රතිවාදියා පරාජය කර පෞද්ගලික අභිමානය තහවුරු කිරීම නොව, දෙපාර්ශවයම සාමූහිකව සත්‍යය කරා මෙහෙයවීමයි.

මෙහිදී Ames (2021) විසින් හඳුන්වා දෙනු ලබන සහ-නාභිගත අර්ථකථනය නමැති සංකල්පය බෞද්ධ සංවාද දර්ශනය අවබෝධ කර ගැනීමට ඉතා වැදගත් වේ. මෙම ක්‍රමවේදයේ මූලික අදහස වන්නේ කිසියම් ප්‍රපංචයක් හෝ කරුණක් දෙස විවිධ දෘෂ්ටිකෝණවලින් බැලීම හරහා වඩාත් පුළුල් හා සමබර අවබෝධයක් ලබාගත හැකි බවයි. මෙය බුදුදහමේ එන 'අනේකංසවාදයට' හෝ විවිධ නය ක්‍රමවලට සමාන්තර ස්වභාවයක් ගනී. කිසිදු මතයක් පූර්ව නිගමනයකට යටත් නොවී, විවෘත මනසකින් යුතුව පරීක්ෂා කිරීම මෙහි ලක්ෂණයයි.

කථාවත්ථුප්පකරණයේ එන 'පංචක' තර්ක ක්‍රමය (අනුලෝම, පටිලෝම, නිග්ගහ, පටිකම්ම සහ නිග්ගමන) තුළ දකින්නට ලැබෙන්නේ ද මෙම බහුවිධ දෘෂ්ටිකෝණ විශ්ලේෂණයයි. එහිදී යම් වාදයක් ඔප්පු කිරීම සඳහා පමණක් නොව, එය ප්‍රතික්ෂේප කිරීමට ඇති ඉඩකඩ ද සමබරව විමසනු ලබයි. මෙම ක්‍රමානුකූල තාර්කික පියවරයන් හරහා ඕනෑම මතවාදයක පවතින සාපේක්ෂතාවාදී ස්වභාවය මනාව පැහැදිලි කෙරේ. මෙහි පවතින දාර්ශනික ගැඹුර වන්නේ කිසියම් මතයක් සත්‍යය ලෙස තහවුරු කිරීමේදී පවා එහි පවතින සීමාවන් හඳුනා ගැනීමට සංවාදකරුවා පොළඹවන බැවිනි.

තවද, බෞද්ධ සංවාද සම්ප්‍රදාය තුළ සන්නිවේදකයාගේ මානසික විනය කෙරෙහි දැඩි අවධානයක් යොමු කෙරේ. වාදයකදී ඇතිවන ක්‍රෝධය හෝ තෘෂ්ණාව සත්‍යය වසන් කිරීමට හේතු වන බව බුදුසමය උගන්වයි. එබැවින්, දාර්ශනික සංවාදයක් යනු හුදු බුද්ධිමය ව්‍යායාමයක් පමණක් නොව, එය සතිමත්භාවය පදනම් කරගත් අධ්‍යාත්මික අභ්‍යාසයක් ද වේ. වර්තමාන ලෝකයේ මතවාදී ගැටුම් සහ ආගමික නොඉවසීම හමුවේ, කථාවත්ථුප්පකරණය උගන්වන මෙම බහුවිධ හා සහයෝගී සංවාද කලාව සාමකාමී ලෝකයක් බිහි කිරීම සඳහා අත්‍යවශ්‍ය මගපෙන්වීමක් සපයයි.

නූතන ලෝකය තුළ බුදුදහම වඩාත් ප්‍රචලිත වී ඇත්තේ එහි ඇති ගැඹුරු මනෝවිද්‍යාත්මක පදනම සහ සතිමත්භාවය පිළිබඳ ප්‍රායෝගික ඉගැන්වීම් නිසාවෙනි. වර්තමාන ශාස්ත්‍රීය ලෝකයේ ප්‍රමුඛ පෙළේ විද්වතුන් වන Hanh (2022) සහ Kabat-Zinn (2023) පෙන්වා දෙන්නේ සතිමත්භාවය යනු හුදෙක් නිශ්චලව හිඳ කරනු ලබන භාවනාවක් පමණක් නොවන බවයි. එය එදිනෙදා ජීවිතයේ මුහුණ දෙන සංවාද, අන්තර් පුද්ගල සබඳතා සහ විවිධ ක්‍රියාවන් සඳහා සක්‍රීයව යොදා ගත යුතු ආකාරය ඔවුන් පැහැදිලි කර ඇත. මෙහිදී සතිමත් බව යනු තමා අවට සිදුවන දේ පිළිබඳව මෙන්ම තමාගේම චින්තන ක්‍රියාවලිය පිළිබඳව ද අවදි වූ සිහියෙන් පසුවීමයි.

මෙම සන්දර්භය තුළ Bruya (2022) විසින් ඉදිරිපත් කරන "Effortless action" හෙවත් අනායාස ක්‍රියාකාරිත්වය පිළිබඳ සංකල්පය ඉතා වැදගත් වේ. බෞද්ධ සංවාද සම්ප්‍රදාය තුළ ද මෙම ලක්ෂණය අඩංගු වේ. දාර්ශනික සංවාදයක නිරත වන තැනැත්තා තෘෂ්ණාවෙන්, දෘෂ්ටි ග්‍රහණයෙන් හෝ අහංකාරයෙන් තොරව නිදහස් මනසකින් යුතුව අදහස් හුවමාරු කර ගත යුතුය. මෙහිදී ''අනායාස" යන්නෙන් අදහස් කරන්නේ උත්සාහයෙන් තොර වීම නොව, තමාගේ මමත්වය (Ego) සංවාදයට මැදි කර නොගෙන ස්වභාවිකව සත්‍යය කරා ගලා යාමට ඉඩ හැරීමයි.

නිවැරදි සන්නිවේදනය යනු සතිමත්භාවයේම දිගුවක් (E·tension of mindfulness) බව මෙම සාහිත්‍ය විමර්ශනය මගින් අනාවරණය වේ. දාර්ශනික සංවාදයක සාර්ථකත්වය රඳා පවතින්නේ තමා පවසන දේ පිළිබඳව මෙන්ම අනෙකා පවසන දේ කෙරෙහි පූර්ණ අවධානය හෙවත් ''ගැඹුරු ඇහුම්කන් දීම" (Deep listening) මතය. කථාවත්ථුප්පකරණයේ එන තර්ක ක්‍රම පවා හුදු බුද්ධිමය සෙල්ලමක් නොවී සැබෑ දාර්ශනික අභ්‍යාසයක් වන්නේ එය මධ්‍යස්ථ මනසකින් යුතුව සිදු කරන බැවිනි. ඒ අනුව, බෞද්ධ සංවාද කලාව යනු පුද්ගලයාගේ ආත්ම-සංවර්ධනය සහ මානසික විනය පිරිපහදු කරන ප්‍රබල මාවතකි.

3. පර්යේෂණ ගැටලුව

වර්තමාන ගෝලීය දාර්ශනික සංවාද පර්යන්තය දෙස බැලීමේදී පෙනී යන ප්‍රධානතම ගැටලුවක් වන්නේ පෙරදිග, විශේෂයෙන්ම බෞද්ධ සංවාද ක්‍රමවේදයන් නූතන දාර්ශනික සාකච්ඡාවලදී ප්‍රමාණවත් පරිදි භාවිත නොවීමයි. වර්තමාන ශාස්ත්‍රීය ලෝකය තුළ බටහිර තර්ක ශාස්ත්‍රය සහ යුරෝ කේන්ද්‍රීය දර්ශනය ලෝක ව්‍යාප්තව ප්‍රමුඛත්වය ලබා පවතින පසුබිමක, බුදුසමය සතු අතිශය ගැඹුරු හා තාර්කික 'අපෝහ' සංකල්පය නූතන පශ්චාත්-නූතනවාදී හෝ විවේචනාත්මක චින්තන ධාරාවන් සමඟ නිසි ලෙස බද්ධ වී නොමැත. මෙහි ප්‍රතිඵලයක් ලෙස, නූතන දාර්ශනික ගැටලු විසඳීම සඳහා පෙරදිගින් සැපයිය හැකි සුවිශේෂී විශ්ලේෂණාත්මක මෙවලම් ගෝලීය ප්‍රජාවගෙන් ගිලිහී ගොස් ඇත.

කථාවත්ථුප්පකරණයේ එන තර්ක ක්‍රම සහ සංවාදමය ව්‍යුහයන් හුදෙක් ආගමික ඉතිහාසයට හෝ නිකායවාදී මත ගැටුම් විග්‍රහ කරන පෞරාණික ලේඛනවලට පමණක් සීමා වී තිබීම තවත් බරපතල ගැටලුවකි. එම ග්‍රන්ථය සතු විශ්වීය වලංගුභාවය සහ එහි අඩංගු අෂ්ටමුඛ තර්ක ක්‍රමය වැනි විධිමත් පද්ධතීන්, නූතන සමාජ-දේශපාලනික අර්බුද හෝ සංකීර්ණ සදාචාරාත්මක සංවාද පෝෂණය කිරීම සඳහා යොදා ගැනීමට ඇති බාධාවන් හඳුනා ගැනීම අත්‍යවශ්‍ය වේ. විශේෂයෙන්ම, තර්කය යනු හුදෙක් ජයග්‍රහණය සඳහා වූ ආයුධයක් නොව, සත්‍යය ගවේෂණය කිරීමේ සදාචාරාත්මක මාවතක් බව නූතන සන්නිවේදන රටාවන් තුළ භාවිත නොවීම තුළින් සමාජය තුළ මතවාදී ගැටුම් උග්‍ර වී ඇත.

එබැවින්, කථාවත්ථුප්පකරණයේ එන අපෝහක සංවාද සම්ප්‍රදාය සහ නූතන දාර්ශනික අවශ්‍යතා අතර පවතින මෙම පරතරය පියවන්නේ කෙසේද යන්නත්, පවතින ශාස්ත්‍රීය බාධක මොනවාද යන්නත් විමසා බැලීම මෙම ගවේෂණයේ මූලික අවශ්‍යතාවයයි. බෞද්ධ තර්ක ශාස්ත්‍රය ශාස්ත්‍රීය සිරගෙයකින් මුදාගෙන එය නූතන මානව සන්නිවේදනය සහ දර්ශනය පිරිපහදු කරන සජීවී මෙවලමක් බවට පත් කිරීමේ ගැටලුව මෙහිදී ප්‍රධාන කොට සැලකේ.

4. පර්යේෂණ අරමුණ

මෙම පර්යේෂණයේ ප්‍රධාන අරමුණ වන්නේ කථාවත්ථුප්පකරණය තුළ අන්තර්ගත වන අපෝහක සංවාද ක්‍රම සහ එහි තර්ක ශාස්ත්‍රීය ව්‍යුහය ක්‍රමානුකූලව හඳුනා ගැනීමයි. එසේම එම පැරණි සංවාද උපක්‍රම නූතන ලෝකයේ පවතින විවිධ අදහස් ගැටුම්, ව්‍යාපාරික සන්නිවේදනය, වෘත්තීය ආචාරධර්ම සහ අන්තර්-සංස්කෘතික දර්ශනයට දායක විය හැකි ආකාරය විමසා බැලීම තවත් අරමුණකි. බෞද්ධ සංවාද සම්ප්‍රදාය තුළ පවතින නම්‍යශීලී බව සහ විවෘත භාවය, වර්තමාන අන්තගාමී මතවාදයන් සමනය කිරීම සඳහා යොදා ගත හැකි පාලමක් ලෙස හඳුනා ගැනීම මෙහිදී අපේක්ෂා කෙරේ.

5. පර්යේෂණ ක්‍රමවේදය

ඕනෑම ශාස්ත්‍රීය ගවේෂණයක සාර්ථකත්වය රඳා පවතින්නේ ඒ සඳහා භාවිත කරනු ලබන ක්‍රමවේදයේ විධිමත්භාවය මතය. මෙම පර්යේෂණය කථාවත්ථුප්පකරණයේ එන දාර්ශනික සංවාද ක්‍රමවේදය සහ එහි නූතන ප්‍රායෝගික අදාළත්වය විමසා බැලීම සඳහා සකස් කරන ලද නිශ්චිත පර්යේෂණ සැලසුමක් මත පදනම් වේ.

පර්යේෂණයේ මූලික දත්ත මූලාශ්‍රය (Primary source) වන්නේ අභිධර්ම පිටකයට අයත් කථාවත්ථුප්පකරණය (Kathāvatthuppakaraṇa) නම් පාලි මූල ග්‍රන්ථයයි. මීට අමතරව එම ග්‍රන්ථයට ලියැවුණු අටුවා සහ ටීකා ග්‍රන්ථ ද පරිශීලනය කරනු ලැබේ. ද්විතීයික මූලාශ්‍ර (Secondary scholarly sources) ලෙස බෞද්ධ තර්ක ශාස්ත්‍රය, සංවාද කලාව සහ නූතන දර්ශනය පිළිබඳ ජාත්‍යන්තරව පිළිගත් විද්වතුන් විසින්

රචිත පර්යේෂණ ලිපි, ග්‍රන්ථ සහ විවේචනාත්මක සංග්‍රහයන් උපයෝගී කර ගනු ලබයි. මෙහිදී පැරණි මූලාශ්‍රවල ඇති ගැඹුරු දාර්ශනික අර්ථ නූතන ශාස්ත්‍රීය සම්මුතීන් සමඟ සංසන්දනය කර බැලීමට අවස්ථාව සැලසේ.

දත්ත විශ්ලේෂණය සඳහා ප්‍රධාන ක්‍රමවේද දෙකක් අනුගමනය කරනු ලැබේ. පළමුවැන්න තේමාත්මක විශ්ලේෂණයයි (Thematic analysis). Park (2024) පෙන්වා දෙන පරිදි, පර්යේෂණයකදී හමුවන විවිධ අදහස් සහ තර්ක රටාවන් පොදු තේමාවන් යටතේ වර්ගීකරණය කිරීමෙන් වඩාත් පැහැදිලි නිගමනවලට එළඹිය හැකිය. ඒ අනුව කථාවත්ථුප්පකරණයේ එන 'ප්‍රශ්න කිරීමේ රටා', 'නිගමනවලට එළඹීමේ ක්‍රම' සහ 'ප්‍රතිවාදියාගේ තර්ක බිඳලීමේ ශිල්පීය ක්‍රම' වෙන වෙනම තේමාවන් ලෙස විශ්ලේෂණය කෙරේ. දෙවනුව, සංසන්දනාත්මක ක්‍රමය (Comparative method) භාවිත කරනු ලබයි. Zhu (2024) ගේ අදහසට අනුව, පැරණි බෞද්ධ අපෝහක ක්‍රමය සහ නූතන දාර්ශනික සංවාද රටාවන් එකිනෙක සසඳා බැලීමෙන් කථාවත්ථුප්පකරණයේ ඇති විශ්වීය අදාළත්වය මතු කර පෙන්විය හැකිය.

6. ප්‍රතිඵල සාකච්ජාව

කථාවත්ථුප්පකරණය යනු බෞද්ධ තර්ක ශාස්ත්‍රයේ අග්‍රගණ්‍ය නිර්මාණයක් වන අතර එය ගොඩනැගී ඇත්තේ අතිශය විධිමත් සංවාදමය ව්‍යුහයක් මතය. මෙහි එන දාර්ශනික සංවාද සම්ප්‍රදාය හුදෙක් වාචික වාදයකින් ඔබ්බට ගිය, සත්‍යය ගවේෂණය කිරීම සඳහා භාවිත කළ ක්‍රමානුකූල තාර්කික පද්ධතියකි. එහි මූලිකම ලක්ෂණය වන්නේ 'අෂ්ටමුඛ' හෙවත් අට ආකාරයක ප්‍රවේශයකින් යුත් තර්ක පද්ධතියයි. මෙහිදී වාදය සහ ප්‍රතිවාදය හෙවත් ස්ව-මතය සහ පර-මතය අතර පවතින ගැටුම ඉතා නිරවුල්ව විග්‍රහ කෙරේ. අනුලෝම සහ පටිලෝම යන විධික්‍රම දෙක හරහා ඕනෑම ප්‍රකාශයක් සත්‍යද අසත්‍යද යන්න පරීක්ෂා කර බලනු ලබයි. අනුලෝම ක්‍රමයේදී යම් ස්ථාවරයක් පිළිගැනීමෙන් ඇතිවන තාර්කික ප්‍රතිඵල විමසන අතර, පටිලෝම ක්‍රමයේදී එම ස්ථාවරය ප්‍රතික්ෂේප කිරීමෙන් ඇතිවන තත්ත්වයන් විමර්ශනය කෙරේ. මෙම සංවාදයේ අවසාන පියවර වන්නේ නිග්ගහ හෙවත් නිග්‍රහ කිරීමයි. මෙය පුද්ගලයෙකුට කරන අපහාසයක් නොව, ප්‍රතිවාදියාගේ තර්කයේ පවතින අභ්‍යන්තර පරස්පරතා සහ දුර්වලතා තාර්කිකව හෙළිදරව් කරමින් එම මතය බිඳ හෙළීමයි. මෙම සමස්ත ක්‍රියාවලියම සිදුවන්නේ පංචක තර්ක ක්‍රමය වැනි විධිමත් රාමුවක් තුළ බැවින්, කිසිදු පාර්ශවයකට අතාර්කික ලෙස වාදයෙන් ජයග්‍රහණය කිරීමට ඉඩක් නොලැබේ.

බෞද්ධ දර්ශනයේ එන 'අපෝහ' සංකල්පය යනු සත්‍යය අර්ථකථනය කිරීමේදී භාවිත කරන නිෂේධාත්මක තර්කන ක්‍රමයකි. අපෝහවාදයට අනුව යම් වස්තුවක හෝ සංකල්පයක සැබෑ ස්වභාවය වචන මගින් ඍජුව ප්‍රකාශ කිරීම අසීරුය. එබැවින් යමක් 'කුමක්දැයි' විස්තර කිරීමට වඩා එය 'කුමක් නොවේදැයි' බැහැර කිරීම (E·clusion) හරහා වඩාත් නිවැරදි අවබෝධයක් ලබාගත හැකිය.

මෙය නූතන භාෂා දර්ශනයේ එන අර්ථ විචාර විද්‍යාවට බෙහෙවින් සමානය. බෞද්ධ විශ්ලේෂණාත්මක ප්‍රවේශය මගින් පෙන්වා දෙන්නේ අප ලෝකය තේරුම් ගැනීමට භාවිත කරන 'සංකල්ප' හුදෙක් මනෝමය ගොඩනැගීම් (Concepts) පමණක් බවත්, ඒවා සැබෑ යථාර්ථය (Reality) නොවන බවත්ය. කථාවත්ථුප්පකරණය තුළ මෙම අපෝහක ක්‍රමය භාවිත කරමින් පුද්ගලවාදීන්ගේ සහ සර්වාස්තිවාදීන්ගේ මත බැහැර කරන ආකාරය දැකිය හැකිය. මෙහිදී ශූන්‍යතාවාදී ලක්ෂණ ද ප්‍රකට වන අතර, ඕනෑම දෘෂ්ටියක් හෝ මතවාදයක් තර්කයේ සීමාසහිත බවට යටත් වන බව මෙයින් තහවුරු කෙරේ. සත්‍යය යනු කිසියම් ස්ථාවරයක එල්බ ගැනීම නොව, වැරදි දෘෂ්ටීන් එකින් එක බැහැර කරමින් ලබන අවබෝධය බව අපෝහ සංකල්පය මගින් අවධාරණය කෙරේ.

කථාවත්ථුප්පකරණයේ එන මෙම පැරණි සංවාද රටාව නූතන ගෝලීය සමාජයේ අන්තර්-සංස්කෘතික සන්නිවේදනය පෝෂණය කිරීම සඳහා ප්‍රබල පදනමක් සපයයි. වර්තමාන ලෝකයේ විවිධ ආගමික, දේශපාලනික සහ සංස්කෘතික මතවාද අතර පවතින ගැටුම් විසඳීමට නම්, අනෙකාගේ මතයට ඇහුම්කන් දෙන සහ එම මතවල ඇති තාර්කික පදනම විමසන 'බෞද්ධ අපෝහක ක්‍රමය' අත්‍යවශ්‍ය වේ. මෙය හුදෙක් තර්කයෙන් ජය ගැනීමක් නොව, සදාචාරාත්මක සංවාදයකි. වාදයකදී ප්‍රතිවාදියා කෙරෙහි වෛරයක් හෝ අගතියක් ඇති කර නොගෙන, මධ්‍යස්ථභාවයකින් සහ ගරුත්වයකින් යුතුව අදහස් හුවමාරු කර ගැනීම මෙහි ඇති සුවිශේෂීත්වයයි. ගැටලු නිරාකරණය (Conflict Resolution) සම්බන්ධයෙන් ගත් කල, ඒකපාර්ශවීය අන්තගාමී ස්ථාවරයන්ගෙන් මිදී මධ්‍යම ප්‍රතිපදාව පදනම් කරගත් සංවාද රටාවක් බිහි කිරීමට මෙම බෞද්ධ සම්ප්‍රදාය මග පෙන්වයි. දත්ත සහ තර්කය මත පදනම් වූ මෙවැනි සංවාදමය ප්‍රවේශයක් තුළින් ඕනෑම සංකීර්ණ සමාජ ගැටලුවකට සාධාරණ විසඳුම් සෙවීමේ හැකියාව පවතී.

බෞද්ධ තර්ක ක්‍රමයේ ප්‍රායෝගික අදාළත්වය නූතන විද්‍යාත්මක සහ දාර්ශනික විවාදයන්හිදී මනාව පැහැදිලි වේ. විශේෂයෙන්ම ස්වභාවික විද්‍යාවන් සහ මානව ශාස්ත්‍ර අතර පවතින දෘෂ්ටිවාදාත්මක ගැටුම්වලදී, යථාර්ථය විවිධ දෘෂ්ටිකෝණවලින් විශ්ලේෂණය කිරීමේ බෞද්ධ ක්‍රමවේදය මහගු පිටුවහලක් වේ. වර්තමාන ඩිජිටල් යුගයේ සමාජ සන්නිවේදනය දෙස බැලීමේදී, වෛරී ප්‍රකාශ (Hate speech) සහ අසත්‍ය තොරතුරු (Fake news) සීඝ්‍රයෙන් පැතිර යන ආකාරය පෙනේ. මෙවැනි වටපිටාවක, කථාවත්ථුප්පකරණය උගන්වන 'පිරිසිදු තර්කනය' සහ කරුණු විමසා බැලීමේ විනය සමාජයට ඉතා වැදගත් වේ. යම් ප්‍රකාශයක් ඇසූ පමණින් එය පිළිගැනීමට හෝ ප්‍රතික්ෂේප කිරීමට වඩා, එහි අභ්‍යන්තර තාර්කිකභාවය සහ පරස්පරතා විමසීමට ජනතාව හුරු කිරීම තුළින් වඩාත් බුද්ධිමත් සමාජයක් ගොඩනැගිය හැකිය. අවසාන වශයෙන්, කථාවත්ථුප්පකරණයේ සංවාද කලාව යනු හුදු ඉතිහාසයට සීමා වූවක් නොව, එය වර්තමාන ලෝකයේ මානව සන්නිවේදනය සහ දාර්ශනික චින්තනය පෝෂණය කළ හැකි සජීවී දාර්ශනික මෙවලමකි.

නූතන සමාජ මාධ්‍ය සහ දේශපාලනික වේදිකා දෙස බැලීමේදී පෙනී යන්නේ ඒවා බොහෝ විට තර්කානුකූල සංවාදයකට වඩා පෞද්ගලික ආක්‍රෝෂ පරිභව සහ අන්තගාමී ස්ථාවරයන්ගෙන් ගහණ වී ඇති බවයි. මෙම තත්ත්වය සමනය කර වඩාත් ගුණාත්මක සංවාද සංස්කෘතියක් බිහි කිරීම සඳහා බෞද්ධ සංවාද ආචාරධර්ම ප්‍රායෝගිකව හඳුන්වා දීම අත්‍යවශ්‍ය වේ. බුදුසමය උගන්වන සංවාද රටාව පදනම් වන්නේ අනුන් පරදා තමා ජය ගැනීම මත නොව, කරුණාමය පදනමක් මත පිහිටා සත්‍යය අවබෝධ කර ගැනීම මතය. මෙහිදී ප්‍රතිවාදියා යනු සතුරෙකු නොව, සත්‍යය ගවේෂණය කිරීමේ ක්‍රියාවලියේදී තර්කය පිරිපහදු කිරීමට සහාය වන සහකරුවෙකි. එබැවින් ප්‍රතිවාදියාගේ පුද්ගලික අනන්‍යතාවයට ගරු කරමින් ඔහුගේ තර්කයෙහි ඇති හරය කෙරෙහි පමණක් අවධානය යොමු කිරීමේ වැදගත්කම අවධාරණය කළ යුතුය.

මධ්‍යස්ථව අදහස් දැක්වීම සහ ඕනෑම මතයක ඇති සාපේක්ෂතාවාදී ස්වභාවය වටහා ගැනීම තුළින් වෛරී ප්‍රකාශ සහ අසත්‍ය තොරතුරු පැතිරීම පාලනය කළ හැකිය. දේශපාලන සංවාදවලදී පවා පටු පක්ෂග්‍රාහීත්වයෙන් මිදී පොදු යහපත උදෙසා තාර්කිකව එකඟතාවන්ට පැමිණීමට බෞද්ධ අපෝහක ක්‍රමය මග පෙන්වයි. මේ පිළිබඳව ජනතාව දැනුවත් කිරීමේ වැඩසටහන් පාසල් මට්ටමින් මෙන්ම සිවිල් සමාජ මට්ටමින් දියත් කිරීම නිර්දේශ කෙරේ. සන්නිවේදනය යනු හුදෙක් ශබ්ද පිට කිරීමක් නොව එය සදාචාරාත්මක වගකීමක් බව වටහා දීම මගින්, ඩිජිටල් සහ දේශපාලන අවකාශය තුළ වඩාත් ශිෂ්ටසම්පන්න සහ බුද්ධිමත් සංවාද රටාවක් නිර්මාණය කළ හැකිය.

විවිධ සංස්කෘතීන් සහ ආගම් අතර පවතින ගැටුම්කාරී ස්වභාවය සමනය කිරීම සඳහා බෞද්ධ දර්ශනයේ එන සහ-නාභිගත අර්ථකථන ක්‍රමවේදය ඉතා ප්‍රබල මෙවලමකි. වර්තමාන ගෝලීය සමාජය මුහුණ දෙන ප්‍රධාන අභියෝගයක් වන්නේ තමාගේ සංස්කෘතික හෝ ආගමික රාමුව පමණක් නිවැරදි යැයි සිතන ඒකපාර්ශවීය අන්තගාමී ස්ථාවරයන්ය. මෙවැනි පටු දෘෂ්ටිවාදයන්ගෙන් මිදී පොදු මානුෂීය සත්‍යයක් කරා ගමන් කිරීමට බෞද්ධ දාර්ශනික සංවාද රටාව පාලමක් ලෙස භාවිත කළ හැකිය. මෙහිදී සහ-නාභිගත අර්ථකථනය මගින් සිදුකරන්නේ එකම යථාර්ථය දෙස විවිධ දෘෂ්ටිකෝණවලින් බැලීමට පාර්ශවයන් උනන්දු කිරීමයි. බෞද්ධ විභජ්ජවාදී ප්‍රවේශයට අනුව සත්‍යය යනු හුදෙක් එක් පැත්තකට පමණක් සීමා වූවක් නොවන අතර, ප්‍රතිවාදියාගේ මතය තුළ ඇති සාධාරණ කරුණු ද විමසා බැලීමට මෙහිදී අවකාශ සැලසේ.

මෙම ක්‍රමවේදය අන්තර්-ආගමික සහජීවනය උදෙසා යොදා ගැනීමේදී, අනෙකාගේ විශ්වාසයන් කෙරෙහි සහකම්පනයකින් යුතුව බැලීමටත්, මතවාදී ගැටුම් සාමකාමී සංවාදයක් හරහා නිරාකරණය කර ගැනීමටත් මග පාදයි. කථාවත්ථුප්පකරණය තුළ දක්නට ලැබෙන 'සම-වාදය' හෙවත් දෙපාර්ශවයේම තර්කයන්හි පවතින දුර්වලතා සහ ශක්තීන් සමබරව විමසන ක්‍රමය, නූතන රාජ්‍ය තාන්ත්‍රික සහ සාම සාකච්ඡා

සඳහා ද ආදර්ශයට ගත හැකිය. ඒ අනුව, සංස්කෘතික අනන්‍යතාවන් සුරකිමින්ම පොදු එකඟතාවන් කරා ළඟා විය හැකි දාර්ශනික පදනමක් ලෙස බෞද්ධ සංවාද කලාව ප්‍රවර්ධනය කිරීම අතිශය වැදගත් වේ. මෙය හුදු ආගමික ඉගැන්වීමකට වඩා, මානව වර්ගයාගේ සංහිඳියාව වෙනුවෙන් භාවිත කළ හැකි විශ්වීය සන්නිවේදන උපාය මාර්ගයකි.

ත්‍රිපිටක සාහිත්‍යය, විශේෂයෙන්ම අභිධර්ම පිටකයට අයත් ප්‍රකරණ ග්‍රන්ථ යනු හුදෙක් ආගමික ඉගැන්වීම් සමුදායක් නොව, ඒවා සතු තර්ක ශාස්ත්‍රීය සහ මනෝවිද්‍යාත්මක ගැඹුර නූතන විද්‍යාවන් සමඟ ගලපා අධ්‍යයනය කිරීම අතිශය වැදගත් වේ. වර්තමාන පර්යේෂකයන් සාම්ප්‍රදායික රාමුවෙන් ඔබ්බට ගොස්, මෙම පැරණි දැනුම නූතන තාක්ෂණික දියුණුව සමඟ සම්බන්ධ කළ යුතුය. විශේෂයෙන්ම කෘතිම බුද්ධිය සහ භාෂා සැකසුම් වැනි ක්ෂේත්‍රයන්හි තර්ක ව්‍යුහයන් නිර්මාණය කිරීමේදී බෞද්ධ අපෝහක න්‍යායයන්ට සුවිශේෂී දායකත්වයක් සැපයිය හැකිය. පරිගණකමය තර්කනය සහ ඇල්ගොරිතම මගින් අර්ථයන් වටහා ගැනීමේදී, යමක් කුමක් නොවේදැයි බැහැර කරමින් සත්‍යය හඳුනාගන්නා බෞද්ධ 'අපෝහ' සංකල්පය අතිශය නවීන ප්‍රවේශයක් ලෙස භාවිත කළ හැකිය.

එසේම, මනෝවිද්‍යාත්මක අංශයෙන් ගත් කල, මිනිස් සිතේ ක්‍රියාකාරිත්වය සහ සිතුවිලි අතර පවතින තාර්කික සම්බන්ධතාවය පිළිබඳ අභිධර්මයේ එන විශ්ලේෂණයන්, ස්නායු විද්‍යාව සහ චර්යාත්මක මනෝවිද්‍යාව වැනි නවීන විෂයන් පෝෂණය කිරීමට සමත් වේ. ඉදිරි පර්යේෂණ හරහා කථාවත්ථුප්පකරණයේ එන ද්විමය තර්කනයෙන් ඔබ්බට ගිය බහුවිධ විශ්ලේෂණ රටාවන් (Multidimensional logic) නූතන මෘදුකාංග ඉංජිනේරු විද්‍යාවට සහ පිරිසිදු තර්ක ශාස්ත්‍රයට ආදේශ කළ හැකි ආකාරය විමසා බැලිය යුතුය. මෙවැනි අන්තර්-විනයානුකූල අධ්‍යයනයන් දියත් කිරීමෙන්, බෞද්ධ දර්ශනයේ අකාලික වලංගුභාවය තහවුරු වනවා සේම, මානව දැනුම් පද්ධතියේ නව මානයන් විවර කර ගැනීමට ද මග පාදනු ඇත.

7. නිගමනය

කථාවත්ථුප්පකරණය පිළිබඳ සිදුකළ මෙම දාර්ශනික ගවේෂණය මගින් තහවුරු වන්නේ එය හුදෙක් ඓතිහාසික ආගමික ලේඛනයක් හෝ නිකායවාදී මතභේද නිරාකරණය කළ වාර්තාවක් පමණක් නොවන බවයි. එය සැබවින්ම විශ්වීය වශයෙන් වලංගු තාර්කික රාමුවක් සහිත ගැඹුරු දාර්ශනික පද්ධතියක් ලෙස හඳුනාගත හැකිය. බුදුදහමේ පදනම වන විභජ්ජවාදී ප්‍රවේශය හෙවත් විශ්ලේෂණාත්මක මාවත මෙම ග්‍රන්ථය පුරා විහිදී පවතින අතර, එහි මූලික අරමුණ වන්නේ ප්‍රතිවාදියා පරාජය කර පෞද්ගලික ජයග්‍රහණයක් ලැබීම නොව පරම සත්‍යය ගවේෂණය කිරීමයි. කථාවත්ථුප්පකරණයේ අඩංගු අෂ්ටමුඛ තර්ක ක්‍රමය සහ අනුලෝම-පටිලෝම වැනි සංකීර්ණ තාර්කික විධික්‍රම මගින් ඕනෑම දෘෂ්ටිවාදයක

හෝ ස්ථාවරයක පවතින නිරවද්‍යතාව පරීක්ෂා කළ හැකි අතිශය විද්‍යාත්මක මිනුම්දණ්ඩක් ශාස්ත්‍රීය ලෝකයට සපයනු ලබයි.

විශේෂයෙන්ම මෙම අධ්‍යයනයේදී අවධානයට ලක්වූ 'අපෝහ' හෙවත් බැහැර කිරීමේ න්‍යාය, භාෂාවේ සහ සංකල්පවල පවතින සීමාසහිත බව වටහා ගැනීමට මහෝපකාරී වේ. අප යථාර්ථය ලෙස ග්‍රහණය කරගන්නා බොහෝ දෑ භාෂාමය ගොඩනැගීම් පමණක් බවත්, යමක් නිවැරදිව අර්ථකථනය කිරීමට නම් එයට අදාළ නොවන දෑ බැහැර කරමින් පිරිසිදු තර්කනයකට එළඹිය යුතු බවත් මෙයින් අවධාරණය කෙරේ. යමක් කුමක්දැයි ස්ථිරසාර අන්තගාමී මතයකින් පවසනවාට වඩා, වැරදි සහ අයථා දෘෂ්ටීන් එකින් එක බැහැර කරමින් සත්‍යය කරා ප්‍රවේශ වීමේ මෙම ක්‍රමවේදය නූතන පශ්චාත්-නූතනවාදී විවේචනාත්මක චින්තනය පෝෂණය කිරීමට ලැබෙන අගනා ආලෝකයකි. එය මනුෂ්‍ය චින්තනය වඩාත් නිදහස් සහ පුළුල් තලයකට ඔසවා තැබීමට සමත් වේ.

එසේම බෞද්ධ සංවාද සම්ප්‍රදාය තුළ ගැබ්ව පවතින සදාචාරාත්මක පදනම වර්තමාන බෙදී ගිය සහ ධ්‍රැවීකරණය වූ ලෝකයට අත්‍යවශ්‍ය පිළියමකි. වෛරයෙන්, ක්‍රෝධයෙන් හෝ පක්ෂග්‍රාහීත්වයෙන් තොරව, කරුණු සහ සාධක මත පමණක් පදනම්ව සිදුකරන දාර්ශනික සංවාද රටාව පුද්ගල මානසික සංවර්ධනයට මෙන්ම යහපත් සමාජ ව්‍යුහයක් ගොඩනැගීමට ද ඍජුවම දායක වේ. මෙම පර්යේෂණය මගින් පෙන්වා දුන් පරිදි, ත්‍රිපිටක සාහිත්‍යය තුළ සැඟව පවතින මෙවැනි දාර්ශනික උපක්‍රම නූතන අධ්‍යාපන පද්ධතියේ ගුණාත්මක වෙනසක් ඇති කිරීමටත්, සංකීර්ණ සමාජ ගැටලු නිරාකරණය කිරීමටත්, විවිධ සංස්කෘතීන් අතර අර්ථවත් සන්නිවේදනයක් ගොඩනැගීමටත් ඵලදායී ලෙස භාවිත කළ හැකිය.

සමස්තයක් ලෙස ගත් කල, කථාවත්ථුප්පකරණය යනු අතීතයට පමණක් සීමා වූ පුස්කොළ පොතක් හෝ පුරාවෘත්තයක් නොව, එය වර්තමාන මානව වර්ගයා මුහුණ දෙන මතවාදී අර්බුදයන්ට සහ සන්නිවේදන ගැටලුවලට තාර්කික විසඳුම් ලබා දිය හැකි සජීවී දාර්ශනික මාර්ගෝපදේශයකි. සත්‍යය, තර්කය සහ සදාචාරය යන ත්‍රිවිධ අංගයන්ගේ මනා සංකලනයක් වන මෙම බෞද්ධ සංවාද ක්‍රමවේදය නූතන දාර්ශනික ලෝකය තුළ වඩාත් ගැඹුරින් සාකච්ඡාවට ලක්විය යුතුව ඇත. එය මානව චින්තනයේ නිම් වළලු පුළුල් කරනවා සේම, වඩාත් ඉවසීමෙන් යුතු සහ බුද්ධිමත් සංවාද සංස්කෘතියක් බිහි කිරීමට අඩිතාලම සපයයි.

8. මූලාශ්‍ර නාමාවලිය

ප්‍රථමික මූලාශ්‍රය

කථාවත්ථුප්පකරණය3, බුද්ධ ජයන්ති ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ මාලා පුනර් මුද්‍රණය,බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය, දෙහිවල.1969.
නෙත්තිප්පකරණ, බුද්ධ ජයන්ති ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ මාලා පුනර් මුද්‍රණය,බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය, දෙහිවල, 1980.
නෙත්තිප්පකරණට්ඨකථා, හේවාවිතාරණ මුද්‍රණය, 1921
පුද්ගලපඤ්ඤත්තිප්පකරණය, බුද්ධ ජයන්ති ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ මාලා පුනර් මුද්‍රණය,බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය , දෙහිවල, 1989.
මිලින්ද ප්‍රශ්න,බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය ,දෙහිවල,1997.
මිලින්දප්‍රශ්නය(සිංහල),ප්‍රතිසංස්කෘත,සරණංකරස්ථවිර,ගලගම.,එස්.ගොඩගේසහසහෝදරයෝ,කොළඹ 10,2000

ද්විතීයික මූලාශ්‍රය

අබේසිංහ, ටී.එච්. (2005) අභිධර්ම විග්‍රහය සහ ථේරවාදය, බොරැල්ල: පියසිරි ප්‍රකාශකයෝ.
අලහකෝන්, එච්. (2012) පාලි අභිධර්ම සාහිත්‍ය ඉතිහාසය, කොළඹ: ඇස්. ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ.
කරුණාරත්න, එස්. (1988) බෞද්ධ තර්ක ශාස්ත්‍ර ප්‍රවේශය, කැලණිය: විද්‍යාලංකාර ප්‍රකාශන.
ජයතිලක, කේ.එන්. (1992) බුදුසමයේ ඥාන විභාගය (පරි. එච්. ධර්මසිරි), කොළඹ අධ්‍යාපන ප්‍රකාශන දෙපාර්තමේන්තුව.
ධම්මරතන හිමි, වී. (1990) 'කතාවත්ථුප්පකරණයේ එන අපෝහක ලක්ෂණ, ධර්ම ශාස්ත්‍රීය ලේඛන, (2(1),පි 45-48.
ධම්මවිහාරී හිමි, එස්. (2002) බෞද්ධ දර්ශනය සහ කතාවත්ථු වාදය, කොළඹ: එස්. ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ.

Ames, R.T. (2021) 'On the "Cofocal" Nature of Interpretive Comparison', *Philosophy East and West*, 71(3), pp. 523–544. Available at: https://doi.org/10.1353/pew.2021.0055

Bencivnga, E. (2025) 'A Logic of Life', *Philosophies*, 10(2), p.31. Available at: https://doi.org/10.3390/philosophies10020031

Bhardwaj, K. (2024) 'The Sthitaprajña in the Bhagavadgītā: A Model of Resilience and Spiritual Health', *Religions*, 15(12), p. 1548. Available at: https://doi.org/10.3390/rel15121548

Bruya, B. (2022) 'The Skill of Natural Action: Why Effortlessness Is Essential to Human Excellence', *Philosophical Explorations*, 25(2). (Originally published in *Topoi*, 41). Available at: https://doi.org/10.1007/s11245-021-09756-z

Capra, F. (2024) 'The Systems View of Life and the Future of Philosophy', *Philosophies*,9(5),p.135.Availableat:https://doi.org/10.3390/philosophies9050135

Chakrabarti, A. (2024) 'The Nature of Consciousness and the Self: Perspectives from Classical Indian Philosophy', *Numen*, 71(1). Available at: https://doi.org/10.1163/15685276-20240002

Czarnecki, P. (2023) 'Between Modernism and Traditionalism: Contemporary Perspectives on Religious Identity', *Verbum Vitae*, 41(1), pp. 45–62. Available at: https://doi.org/10.31743/vv.16350

Dahl, C.J., Wilson-Mendenhall, C.D. and Davidson, R.J. (2020) 'The Plasticity of Well-being: A Training-Based Framework for the Cultivation of Human Flourishing', *Mindfulness*, 11, pp. 2487–2496. Available at: https://doi.org/10.1007/s12671-02101673-x

Davis, J.H. (2021) 'Waking up to the World: On Philosophy as a Way of Life', *Journal of the American Philosophical Association*, 7(3), pp. 314–334. Available at: https://doi.org/10.1017/apa.2020.41

De Luca, E. (2023) 'Mindfulness as a Spiritual Practice in Contemporary Religious Contexts', *Religions*, 14(2), p.172.Available at: https://doi.org/10.3390/rel14020172

D'Ambrosio, P.J. (2023) 'Authenticity and Role-Ethics in Early China', *Philosophy East and West*, 73(3). Available at: https://doi.org/10.1353/pew.2023.a903371

Eifler, K. (2021) 'The Virtues of Vulnerability: A Philosophical Account', *Journal of Value Inquiry*, 55. Available at: https://doi.org/10.1007/s10781-021-09485-y